

БАХШИЧИЛИК САНЪАТИ

Иккинчи жаҳон уруши йилларида

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон халқи фашизм устидан қозонилган ғалабага бутун куч-ғайратини сафарбар этган бир пайтда санъаткорларимиз ўзларининг муносиб ижоди билан халқимизни эртанги кунга илҳомлантирди. Айниқса, бахшилар халқ оғзаки ижоднинг бебаҳо дурдонаси бўлган дostonлар, термалар ва айтишувлар билан ўзларининг муносиб ҳиссасини қўшди.

Бахши – (мўғулча ва бурятча бахша, бағша – устод, маърифатчи; санскритча бхикшу – қаландар, дарвеш) халқ дostonлари еддан қуйловчи, айтувчи, авлоддан-авлодга етказувчи санъаткор. Дostonчилари юзбоши, соки, санновчи, жироб деб атайдилар. Бахшилар, асосан, икки тоифага – ижрочи ва ижодкор бахшиларга бўлинади. Ижрочи бахшилар, асосан, устозидан ўрганган дostonларни жузъий ўзгаришлар билан айнан қуйласалар, ижодкор бахшилар оғзаки эпик аънана асосида дostonнинг ўз вариантлари, ҳатто улар асосида янги дostonлар ҳам яратадилар. Бундай бахшилар шоир деб ҳам юрutiлади.

(«Ўзбекистон Миллий энциклопедияси»дан)

Янги йўналишдаги янгица қирралар

Ўзбек халқи қадимдан Ватан тақдири ҳал бўлаётган даврда, босқинчиларга қарши курашларда, умуман, оғир-синовли дамларда бахшиларнинг маънавий ижодидан куч-қувват олиб, жипслашиб, мардлик ва жасорат намуналарини кўрсатганлар. Худди шундай ҳолат Иккинчи жаҳон уруши йилларида ҳам намоён бўлиб, ўзбек бахшилари жанг майдонларида, фронт ортида, пахта далаларида, чорва хўжаликларида, завод-фабрикаларда, ҳарбий госпиталларда ўзларининг ижоди билан халқимизнинг ғалабага бўлган ишончини мустаҳкамлади.

Диёнатсизликдан, сотқинликдан, урушда хоинлик қилишдан, ватангадоликдан ва меҳнатдан қочиш каби иллатлардан сақланишдан оғох этиб, хушёрликка чорлади.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида аънавий дostonчилик халқимизнинг миллий озодлик кураши тарихи билан узвий тарзда оғзаки ижодни Ватанга садоқат руҳида ижтимоий тафаккур олами билан чамбарчас боғлаганлар.

Ўзбек миллий дostonчилиги ва бахшичилиги ўзининг ижодкорлиги ҳамда ижрочилик нуфузи билан Иккинчи жаҳон уруши йилларида душманга нафрати ҳамда мардлик, жасурлик намунаси билан бирузи бошига оғир кулфат тушган бошқа тинчликсевар халқларга амалий ёрдам бериш каби

янги йўналишда янгица қирраларини намоён этди. Бахшилар она Ватанга ва халқимизга бўлган меҳр-муҳаббатини ўзларига хос актёрлик, муסיқачилик ҳамда ижрочилик қобилияти билан намоийш этдилар. Иккинчи жаҳон уруши йилларида дostonчилик ва бахшичилик санъати намуналари Ўзбекистоннинг ҳар бир хонадонига кириб бориб, халқимизнинг ғалабага бўлган ишончини, ўзбек жангчиларининг фронтдаги жасоратларидан хабардор этувчи ижро санъати билан уйғунашиб, жангчиларни ватанпарвар, инсонпарвар, мард ва жасур бўлиб етишига илҳомлантириш билан бирга халқимизнинг фронт ортидаги меҳнатларини мадҳ этувчи термаларни яратди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбек халқининг даворақ, қўрқмас, мард, ботирлари, паҳлавонлари, диёнатли, меҳнатсевар, фидойи, пири ҳикмат донишмандларини, ор-номусли, виждонли ҳамда ёрга содиқлик хислатларини қалбдан ўзига жо этган момоларини, она ва вафодор аёлларни, номус учун курашган гўзал-фаришта қизларига оид янги термалар яратилди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида дostonчилик санъатида муайян мазмунли тизимга эга назм ва насрдан ташкил топган катта ҳажмли асар, қахрамонлар силсиласи, воқеалар халқаси узвийлиги ва Узаро ҳамоханг боғланиши билан халқ ўртасида катта обрў-этибор топди.

Сурхон дostonчилигида янги давр

Иккинчи жаҳон уруши йилларида дostonчилик ва бахшичилик санъатининг бешиги ҳисобланган Сурхон воҳаси ўзининг дostonчиликдаги маънавий маданияти билан уруш йилларида халқимиз ўртасида машхур бўлиб, уларнинг ижоди туфайли миллий урф-одатларимиз, аъналаримиз, қахрамонлик, мардлик ва жасурлик намуналарининг янада мукаммал ривож топишига имконият яратди. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг «Халқаро бахшичилик санъати фестивалини ўтказиш тўғрисида»ги қароридан шундай дейилади: «Ўзбек миллий бахшичилик ва дostonчилик санъатининг ноёб намуналарини асраб-авайлаш ва ривожлантириш, уни кенг тарғиб қилиш, ёш авлод қалбидан ушбу

санъат турига ҳурмат ва эътибор туйғуларини кучайтириш, турли халқлар ўртасидаги дўстлик ва биродарлик ришталарини мустаҳкамлаш, ижодий ҳамкорлик, маданий-маънавий муносабатлар доирасини халқаро миқёсда янада кенгайтириш мақсадида Сурхон воҳаси маънавий маданиятига юксак баҳо бериб, бу тупроқ азалдан илму ҳунар, ҳикмат ва санъат руҳи билан йўрилган, Алпомишдек мард паҳлавонларни воёга етказганлигига воҳадиги ҳар бир фуқарони маънавий жиҳатдан руҳлантирди».

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Сурхон дostonчилик ва бахшичилик мактабининг асоси бўлган Шеробод Сурхондарё, Қашқадарё вилоятларининг бир неча туманлари, Тожикистон ва Туркменистоннинг жанубий, қисман шимолий Афғонистон (*Ўзбеклар қўл яшайдиган*) ҳудуд сарҳадларидан етишиб чиққан юзлаб бахшиларни бирлаштирган дostonчилик мактабидир. Уруш йилларида Шеробод дostonчилик мактабидан Қосимқур бахши, Шерна Бекназар ўғли, Мардонақул Авлиёқул ўғли, Умир Сафар ўғли, Нормурод бахши, Аҳмад бахши, Нурали Боймат ўғли, Мамадрайим бахши, Юсуф Утаган ўғли, Эшқобил бахши, Бўрибой Аҳмедов, Қодир Раҳим ўғли каби ўнлаб дostonчилар етишиб чиқди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида бу мактаб вакиллари «Олтин қовоқ», «Малла савдогар», «Зайидқул», «Оллоназар Олчинбек – Ойчинор», «Шерали», «Келиной» каби қатор дostonларни ижро этиб, халқимизга маънавий руҳ ва эртанги кунга бўлган ишончини мустаҳкамлаган. Шеробод бахшичилик мактаби дostonлари ўзининг соддалиги, мадҳининг ихчамлиги, матннинг осонлиги ва ифоданинг равлонлиги билан ажралиб турган.

Шотўра бахши

Уруш йилларида фаол ижод қилган Шеробод бахшичилик мактабининг йирик вакилларида бири бахши Шотўра юзбоши Бойқул ўғли (1887–1947)дир. Шотўра юзбоши Шеробод туманидаги Калламосор қишлоғида таваллуд топди. Отаси Бойқул шоирдан бахшичилик сирларини ўрганди. Бойқул бахши бир неча марта Бухоро амири Музаффархон хузуринида дoston айтиб, бахшичилик муסיқасига соҳиб бўлди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида Шотўра бахши ота изидан бориб, элу улусга танилади, халқнинг Ватан озодлиги ва мустақиллиги ҳамда ғалабага

бўлган ишонч руҳини оширишга ҳизмат қилди. Шотўра бахши «Алпомиш» ва «Гўрўғли» туркумига оид қирққа қайин дostonни юксак маҳорат билан қуйлаган. Бундан ташқари, «Ёдгор», «Шодмонбек», «Савдогар» номли бошқа қатор дostonлар ҳам унинг ижод бисотидан ўрин олган.

Мардонақул бахши

Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзининг бетакор овози, ўзига хос сози билан Шеробод бахшичилик мактабидан унутилмас из қолдирган ва шу мактабнинг янги ўзанини яратган бахшилардан бири Мардонақул бахши Авлиёқул ўғли (1889–1975) бетакор ижоди билан алоҳида ажралиб турган. У Шерободдаги Озон қишлоғида таваллуд топди, икки ёшида онадан етим қолиб, тоғаси Шерна бахши қўлида тарбия олади. Мардонақул бахши Шерна бахшига ҳам жиан, ҳам фарзанд, ҳам куёв, ҳам шогирд бўлиб, унинг дostonчилик сирларини пухта ўрганди. Мардонақул бахши дostonчиликда ўз усулини яратган олган етук санъаткорлар сафида туради.

Мардонақул бахшининг дostonчиликдаги аъналарини деновули бахшилардан Тошмурод Тўра ўғли (*таваллуди 1897 йил*), Эшмурод Шердон ўғли (*таваллуди 1904 йил*), ангорлик Раҳим бахши (*таваллуди 1899 йил*), Қиём бахши Чори ўғли (*таваллуди 1907 йил*), бойсунлик Улаш бахши Ғози ўғли (1892–1969), шерободлик Али Саид Хайитназар ўғли (1902–1953), тожикистонлик Бўри бахши Аҳмад ўғли (*таваллуди 1914 йил*) ва бошқалар юксак маҳорат билан давом эттирдилар. Аслида Шотўра юзбоши, Мардонақул бахши, Мамарайим бахши, Умир бахши, Бўри бахши ижоди билан алпомишгўйликнинг янги босқичи бошланганди. «Алпомиш» дostonи мавзусининг чинакам қирраларини намоийш этиш ҳозирда Сурхон воҳаси бахшилари томонидан ўша қадим ва устувор аънана асосида давом эттирилмоқда.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, Иккинчи жаҳон уруши йилларида Сурхон воҳаси дostonчилик мактабларининг ўзига хос ўрни бўлиб, ушбу мактаб аънанаси уруш йилларида фашизмга қарши олиб борилган курашда халқимизни маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаган ғоявий куч сифатида намоён бўла олди.

Зинур БОЗОРОВ,
«Шон-шараф» музейи
кичик илмий ходими